

УДК 7.071.1:398.8

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/24.176798>**Ольга ФАБРИКА-ПРОЦЬКА,***orcid.org/0000-0001-5188-1491**кандидат мистецтвознавства,**доцент кафедри музичної україністики**та народно-інструментального мистецтва**Навчально-наукового інституту мистецтв**ДВНЗ «Прикарпатський національний університет**імені Василя Стефаника»**(Івано-Франківськ, Україна) olgafp4@ukr.net*

ПОСТАТЬ ЮРІЯ КОСТЮКА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті акцентовано увагу на розкритті багатогранної постаті відомого культурного діяча, композитора, педагога, хорового диригента, фольклориста, музикознавця родом з Закарпаття Юрія Костюка. Розкрито особливості його діяльності в середовищі української громади в Україні та Східній Словаччині. На жаль, в Україні на сьогодні ім'я Юрія Костюка є малодосліджене та маловідоме.

Доведено, що вивчення етнічної історії, особливостей культури і побуту українського населення, зокрема фольклористів, етномузикологів, композиторів та диригентів на різних теренах, є одним із важливих питань сьогодення.

Ключові слова: народна пісня, композитор, диригент, педагог, музичний фольклор, Закарпаття, Східна Словаччина.

Olha FABRYKA-PROTSKA,*orcid.org/0000-0001-5188-1491**Candidate of the Art Critic,**Docent at the Department of Musical Ukrainian Studies**and Folk Instrumental Music Art**Educational and Scientific Institute of Arts**of the State Higher Educational Institution**“Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”**(Ivano-Frankivsk, Ukraine) olgafp4@ukr.net*

RETURN YURIY KOSTYUK IN THE CONTEXT UKRAINIAN MUSIC CULTURE

The article focuses on the disclosure of the multifaceted figure of a famous cultural figure, composer, teacher, choral conductor, folklorist, musicologist from the Transcarpathian region Yuriy Kostyuk. The peculiarities of his activity are revealed in the Ukrainian community in Ukraine and Eastern Slovakia. Unfortunately, in Ukraine today, the name of Yuriy Kostyuk is poorly known and little known.

His work has made a significant contribution to the Ukrainian musical culture of diasporas. The artist was the organizer of the musical and cultural life of Ukrainians in Ukraine and in the territory of Eastern Slovakia. This music folklore became the starting point for his further creative achievements. Great popularity was his numerous processing of folk songs for professional and amateur groups.

He is the author of scientific articles on the history of musical folklore and Ukrainian music, founded about 40 choir groups, organized the first scientific expeditions on collecting folk music of Rusyn-Ukrainians in Slovakia, the result of which is the recording of about two thousand folk songs that saw the world in the form of a collection songs.

Y. Kostyuk became the source of the first professional Ukrainian song and dance ensemble in Eastern Slovakia, creating an original concept for the collective activity and becoming an artistic director and conductor of the mixed choir of the collective.

Y. Kostyuk is the author of educational programs and methodical manuals for musical education for Ukrainian schools, the coordinator of publishing textbooks on musical education.

The artist also engaged in research work. Defended his Ph.D. thesis under the title "Choral Culture of Transcarpathia and Presov Region". Subsequently, after completing a factorial of events of musical life in Transcarpathia in the interwar period, namely the activities of orchestras, musical institutions, concerts, Y.Kostyuk ripped up a thorough monograph titled "Transcarpathian Ukrainian Music Renaissance".

Currently Y. Kostyuk Foundation operates in the Museum of Ukrainian-Russian Culture in Swidnik, which contains valuable documents related to his personality, as well as his collected manuscripts of folk music from Rusyn-Ukrainians of Eastern Slovakia and Transcarpathia.

It is proved that the study of ethnic history, features of culture and life of the Ukrainian population, in particular folklorists and conductors on various grounds, is one of the important issues of the present.

Key words: folk song, composer, conductor, teacher, musical folklore, Transcarpathia, Eastern Slovakia.

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою частиною культурного життя Пряшівщини у післявоєнний період є багатогранна постать відомого культурно-освітнього діяча, хорового диригента, композитора, музикознавця, педагога, етномузиколога Юрія Костюка, який своєю творчістю зробив значний внесок в українську музичну культуру діаспор. Митець був організатором музично-культурного життя українців в Україні та на території Східної Словаччини. Саме музичний фольклор став вихідною базою його подальших творчих здобутків. Великою популярністю користувались його численні обробки народних пісень для професійних і аматорських колективів.

«Небувала за розміром виконавча діяльність Юрія Костюка охоплює цілий ряд музичних інструментів (скрипка, альт, віолончель, фортепіано), камерну музику (систематична участь в струнних квартетах, тріо, фортепіанних ансамблях, сонатних дуетах, камерних оркестрах) і оркестрову музику, проте центральне місце в його виконавчій діяльності займає диригування і керування хорами й ансамблями» (Любимов, 1982 : 5).

Аналіз досліджень. Багатогранну творчість Юрія Костюка досліджували М. Мушинка, О. Любимов, В. Любимов, І. Русинко, В.Мадяр-Новак, Ф. Ковач, Г. Карась, О. Фабрика-Процька, А. Муха, П.Р. Магочій, А. Кудрицький та ін.

Мета статті полягає у висвітленні творчого портрету відомого хорового диригента, композитора, фольклориста, етномузиколога, музикознавця Юрія Костюка в контексті музичної культури Східної Словаччини та Закарпаття.

Виклад основного матеріалу. Юрій Костюк уродженець с. Сірма (тепер Дротинці) на Закарпатті. За висловом дослідників, рідне село давало мало можливостей для виявлення музичного таланту. Співав у дитячому хорі. З шкільного віку чув мелодії циганської капели під орудою Кодая Міклоша. Прислухався до звуків скрипки і самому «...хотілося мати свою скрипку та купити її не було за що. Маючи потяг до ручної праці, я взявся справити примітивну скрипку із драниць, натяг дротянні струни, вистругав смичок, натягнув шерстю із кінського хвоста, натер смерековою смолою в пробував підбирати прості мелодії народних пісень. Примітивні технічні можливості соморобної скрипки мене мало задовільняли»

(Любимов, 1982 : 12). Серед дитячих захоплень Ю. Костюка – захоплення грою на сопілці Петра Вереша-Леца. «Прислухаючись до його сопілки, – писав митець, – я не міг надивуватись і налюбовуватись технікою його гри, декорованої вмілими мелізмами. Почав я згадувати матері сопілку, яку незабаром вона мені справжню, гарну, мальовану сопілку із Севлюша (тепер Виноградово) дійсно і принесла. З великою радістю я взявся за свій перший духовий музичний інструмент, швидко засвоїв техніку гри на ній і став підбирати народні мелодії, прикрашати їх власними орнаментами» (Любимов, 1982 :13). Усе сприяло розвитку здібностей та потягу до музики.

Згодом Ю.Костюк навчався у державній учительській семінарії в Мукачеві. Вивчав музичні предмети, удосконалював гру на скрипці, набував навички самостійної концертної діяльності. Після семінарії почав педагогічну роботу у школах, а пізніше став студентом Празької консерваторії та Карлового університету. За висловом дослідників, консерваторія, університет, театральне та концертне життя Праги створили сприятливі умови для розвитку його талантів.

У період Другої світової війни Ю.Костюка було мобілізовано. Очолював полковий оркестр, з яким пройшов складний шлях, побувавши в різних містах. Після демобілізації у 1945 році він приступив до педагогічної діяльності. Важливою складовою його життя була диригентська діяльність. Саме в галузі хорового співу він досягнув великих успіхів, віддавши більше півстоліття хоровій справі. Зокрема, був засновником та керівником близько сорока хорових колективів (жіночих, дитячих, мішаних, чоловічих, шкільних) на території Закарпаття та Словаччини.

«Народна пісня, сопілка сільського пастуха, народна капела на весіллі – ось перші музичні враження Ю.Костюка в рідній Сірмі у мальовничому куточку Закарпаття... Народна пісня стає його першою музичною школою... Спонтанне відчуття народної пісні, її характеру дуже скоро трансформується у раціональне, свідоме відношення до неї, у порозумінні її багатства, різноманітності, її незмінної функції у розвитку культури кожного народу, її великої емоційної сили, виховного значення і комунікативності» (Любимов, 1982 : 33).

Дослідженням музичного фольклору Ю. Костюк продовжив займатися після визволення Чехословаччини і переселення до Пряшева. Різноманітність в галузі хорового співу та найбільші успіхи митця припадають у цьому місті. «Пряшів завдяки цілеспрямованій і самовідданій праці Ю. Костюка, в ту пору стає одним з кращих центрів хорової культури на Словаччині взагалі, і ті традиції, які він тут заклав, живуть на багатьох середніх пряшівських школах понині» (Кречко, 1957 : 535). Багато уваги диригент приділяв шкільним хорам. Особливо значні успіхи мали засновані та керовані ним Пряшівський хор «Мойзес» (1948–1955) та Пряшівський фольклорний мішаний хор «Шариш» (1951-1954). Високий художній рівень «Мойзеса», десятки концертів, перемоги у конкурсах надали колективу ім'я, принесли таку спільну пошану, що він працював довгі роки і належав до ряду кращих аматорських хорів Пряшівщини. У репертуарі переважали словацькі народні пісні в обробках М. Мойзеса, Я. Л. Белли, Е. Сухоня, А. Мойзеса, Е. Надемлинського, Ю. Костюка, Д. Нагела, а також хорові композиції Б. Урбанца, Б. Сметани, Д. Кардоша, Р. Дрейса, Я. Пешла та радянських авторів І. Дунаєвського, Д. Шостаковича, А. Носова та ін (Кречко, 1957). Однак репертуар мішаного хору «Шариш» під орудою Ю. Костюка був оснований на танцювальному та музичному фольклорі етнічної регіону Шариша (Східна Словаччина).

Чимало Ю. Костюк зробив у галузі пісенного фольклору. «Митець редагував рукописні нотні збірники з народними піснями, занотовував фольклорні звукозаписи грамофонних платівок, записував народні пісні, також співпрацював з Словацькою Академією Наук. Ю. Костюк є автором наукових статей з історії музичного фольклору та української музики, заснував близько 40 хорових колективів, організував перші наукові експедиції зі збору народної музики русинів-українців Словаччини, результатом яких є запис близько двох тисяч народних пісень, які побачили світ у вигляді збірника пісень 1944 р. у співавторстві з Д. Задором та П. Милославським під назвою «Народні пісні подкарпатських русинів». У 1948 р. разом із О. Сухим він взяв участь у чотиритижневій експедиції селами Східної Словаччини, де вони записали понад 280 пісень, які лягли в основу пісенного збірника «Пісні для дитячого і жіночого хорів» (1952) Свидник (Фабрика-Процька, 2018 : 47).

У 1953 р. Юрій Костюк став у витоків створення першого професійного українського ансамблю пісні і танцю у Східній Словаччині, створивши оригінальну концепцію діяльністю колективу та

ставши художнім керівником та диригентом мішаного хору колективу.

З ініціативи Ю. Костюка було створено перший в історії українського населення науковий збірник «Українські пісні Пряшівського краю», який було видано у 1958 р., що містить 263 мелодії з текстами та 58 пісенних зразків з 60 сіл і 12 округів українського населення Пряшівщини. Наукова спадщина Ю. Костюка, яка ще неопублікована, до сьогодні зберігається у відділі фольклору в Музеї української культури у м. Свидник (Фабрика-Процька, 2018 : 48).

Згодом після припинення діяльності ансамблю у 1955 році було організовано професійний колектив під назвою «Піддуклянський український народний ансамбль» (ПУНА). За висловом дослідників, виразною заміною в ПУНА був оркестр. Замість домрово-балалаєчного оркестру було зорганізовано оркестр типу народної капели з доповненими духовими інструментами. Така заміна була продиктована драматургією ПУНА, який популяризував східнослов'янський український фольклор. З початку функціонування колективу була встановлена мета – роботи опору на співоче, музичне та танцювальне мистецтво українського народу, одночасно знайомити українське населення Східної Словаччини з музичним фольклором словаків, чехів, та інших народів. «Техніка хорової репродукції для мене не була метою, але лише засобом для досягнення звукового образу, його пластичної свідомої ідейності. Це були якості, які я завжди глядив у нотному записі хорового твору і які я намагався творчо розвивати на підставі багатих традицій класичної російської і української хорової репродукції. Я намагався так як кожний емоціональний і творчий хормейстер навчити музики жестами і мімікою, однак не стереотипно. При кожному виконанні твору завжди по-творчому, так, щоб було можливо пристосуватися до кожної ситуації на сцені. Я завжди чуттєво реагував на імпульси від публіки, а моє виконавче хормейстерське мистецтво було посланим для слухачів і завжди таким посланням, яке в даний момент їм було потрібне. Творча репродукція, а не заучені стереотипні формули – це було і є для мене змістом мови рухів диригента..... Про голосову культуру кожного ансамблю я піклувався сам, використовував звукові і виразові можливості хору, використовував фарбистість регістрів і акордів, ліричність і непереекспоновану драматичність прояву» (Любимов, 1982 : 72).

Народні пісні створювали основу репертуару багатьох хорів, якими керував митець. Нормою й

ідеалом стилізації народної пісні для нього були зразки обробок народних пісень композиторів-класиків М. Лисенка, М. Леонтовича, М. Колесси, К. Стеценка, Б. Лятошинського, А. Лядова, Н. Римського-Корсакова та ін. «... свої власні обробки він вносив у репертуар тільки в крайній потребі, він тому й обробляв деякі народні пісні, бо сама пісня варта уваги, а іншої обробки не було, а бувало й таке, що існуюча обробка не задовольняла його вимоги» (Науковий збірник МУК, 1980 : 541). За висловом диригентів та співаків-хористів обробки Ю. Костюка легко співати, тобто голосоведення природне, мелодизацію супровідних голосів досягає введенням різного виду мелодичних звуків, заповнюванням акордових стрибків поступовими ходами, елементами звуконаслідування, імітацією інструментального супроводу тощо. Загалом Ю. Костюк є автором понад 50 обробок народних пісень для різних типів хорів – дитячого, жіночого, мішаного (Любимов, 1982).

Продовженням діяльності митця по збиранню народних пісень, їх публікацій та обробці була його композиторська творчість, яка виникла у післявоєнний період його діяльності, зокрема кантата для мішаного хору «Токаїк» (1949) на сл. І. Мацинського, хорові твори «Вітчизно – мати» на слова І. Мацинського (1957), «Зберігайте мир» на слова І. Галайди (1979) та ін. Оскільки ці композиції були розраховані для масових колективів, переважно аматорських, їх будова була проста, хорова фактура прозора, гармонія в одній тональності, в окремих випадках зі зміною в приспіві на паралельну або близьку по квантовому колі. За словами В. Любимова, відхилення або модуляції у домінантному чи субдомінантному напрямі в середині побудови рідко зустрічаються.

«Композиторські спроби, – за висловом В. Любимова, – в інструментальній музиці переконливо показали його здібність працювати з музично-тематичним матеріалом, добре відчуження форми, гармонії, можливостей і фактури оркестру...» (Любимов, 1982 : 49). Ю. Костюк є автором музики до танцю «Весна під горами», яка входила до другої прем'єри, сценічну музику до вистави «Уж журавлі одлетіли». «Всі види інтерпретаційної діяльності у Ю. Костюка взаємно переплітались, доповнювались, ні одна не була самоціллю, всі були підкорені даним конкретним видам практичної діяльності – педагогіці, керуванню художніми колективами, композиції, обробкам народних пісень тощо» (Любимов, 1982 : 57).

Окрім смичкових інструментів (скрипка, альт) митець систематично вивчав гру на фортепі-

ано. Свої інтерпретаційні здібності на музичних інструментах використовував у різноманітних видах камерної музики. Перегравав репертуар камерної літератури (струнні дуети, тріо, квартети, квінтети). Захоплювався творчою спадщиною композиторів різних епох та країн.

«Володіючи надзвичайно тонким слухом, дуже гострим почуттям ритму і музичної форми, маючи дар бачити художній образ, скритий у нотному записі, Юрій Костюк виступає перед хором завжди як натхненний і, подібно до скульптора, із звукової «маси» ліпить художній образ, тонко шліфуючи його в усіх деталях так, що перед слухачем він постає у повній красі, в могутній силі емоційного впливу. Для цього Юрій Юрійович володіє рідкісними психічними і фізичними даними: сталевая воля, вогняний темперамент, узгодженість диригентського апарату, стислість, точність, енергійність і закінченість усіх диригентських жестів» (Любимов, 1962 : 66-67).

Однією з найвиразніших складових частин профілю Юрія Костюка є педагогічна діяльність. Вона багата і різноманітна. Зокрема, це початкові школи в Росвигові, Кайданові, Старому Давидкові, горожанська школа в Севлюші, учительські семінарії в Севлюші, Ужгороді, Празі, гімназія в Празі, Російська і Словацька учительська академія в Пряшеві, згодом Педагогічна школа, Вища педагогічна школа, Педагогічний інститут, а з 1964 року – Педагогічний факультет Університету ім. П.Й. Шафарика у Пряшеві. «Всюди він виховував музикою, вірив у велику виховну роль музичного мистецтва, у велике естетичне багатство, приховане в музиці. Ні один урок музичного виховання, – за висловом В. Любимова, – ні один семінар чи лекція не проходили в нього без відповідних ілюстрацій на фортепіано, скрипці або віолончелі; на всіх його заняттях звучав спів, звучала камерна музика» (Любимов, 1982 : 75).

Ю. Костюк є автором навчальних програм і методичних посібників з музичного виховання для українських загальноосвітніх шкіл, координатором видавання підручників музичного виховання, зокрема автором підручника «Музичне виховання для 6 класу загальноосвітніх шкіл (1959) та «Музичне виховання для 6 класу основної дев'ятирічної школи» (перше видання – 1964; друге – 1966). Сумлінна педагогічна робота Ю.Костюка мала пошанування державними органами. У 1964 р. він отримав звання «Заслужений учитель».

Митець також займався і науково-дослідницькою роботою. Протягом короткого часу він зібрав фактографічний матеріал про діяль-

ність хорів Закарпаття і Пряшівщини протягом 1918-1938 рр., провести його систематику, категоризацію. 27 січня 1966 р. захистив кандидатську дисертацію під назвою «Хорова культура Закарпаття і Пряшівщини». Згодом, доповнивши фактографією подій музичного життя на Закарпатті у міжвоєнний період, а саме діяльністю оркестрів, музичних установ, концертів, у Ю.Костюка визріла ґрунтовна монографія під назвою «Закарпатоукраїнський музичний ренесанс» (Любимов, 1982) 1 квітня 1967 року невтомного трудівника Юрія Костюка було призначено доцентом теорії та історії музики.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що як майстер хорового мистецтва Юрій Костюк досяг великого визнання. Саме на пряшівський період активного життя диригента припадають його найкращі мистецькі здобутки. «Такі колективи, як мішаний хор руської вчительської академії (1948-1950), дівочий хор Словацької вчительської академії (1948-1949), зведений мішаний хор Словацької та руської вчительських академії (1949-1950), дівочий хор Педагогічної гімназії ім. Кл. Готвальда (1952-1954) і мішаний (1954-1955) та дівочий (1955-1956) хори Української педагогічної школи (Карась, 2012) дали великий поштовх у галузі хорового мистецтва не в одному тільки Пряшеві, але на всій Східній Словаччині. Пряшів, завдяки цілеспрямованій і самовідданій праці Юрія Костюка, в ту добу став одним з кращих центрів хорової культури на Словаччині взагалі (Русинко, 1980).

Відомий діяч музичної культури у Східній Словаччині Володимир Любимов вважав його виразною диригентською постаттю, яка віддала свої сили і вміння служінню музичної культури

нашого народу, стала еталоном, взірцем та ініціатором багатьох починань в області музики і хорового співу (Любимов, 1982).

У багатогранній монографії під назвою «Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття» (2012), що розкриває чимало питань діаспори, автор Ганна Карась висвітлює маловідомі в Україні сторінки життя і творчості багатьох діячів української музичної культури діаспори. Зокрема, в книзі зазначено, що «найбільшим центром збирання та збереження пам'яток українки на території Словаччини є Свидницький Музей української культури (з 2002 р. – Словацький національний музей – Музей українсько-руської культури у Свиднику) (Карась, 2012 : 77). Зокрема, за висловом Г. Карась, «... у 2002 р. музей придбав до своїх фондів першу частину спадщини відомого музикознавця, музичного педагога, етномузиколога, культурно-освітнього діяча Юрія Костюка (1912-1998), наприкінці 2011 р. дружина митця подарувала музею другу частину спадщини. Фонд Ю. Костюка – це багатющий матеріал неабиякої наукової вартості. Основою його є музичний фольклор русинів-українців Східної Словаччини та Закарпаття: рукописи розшифрованих Ю. Костюком записів народних пісень, мелодій і танців; підготовлені, проте неопубліковані збірники народних пісень у записах фольклориста» (Карась, 2012 : 78). Вона констатує, що велику цінність мають документи, пов'язані з особистістю Ю.Костюка, а саме його спогади, хронологічні рамки яких охоплюють 1920-1990 роки та листування періоду 1950-1990 рр., а також його наукові культурологічні, музикознавчі, методичні студії, чимала кількість унікальних книг тощо (Карась, 2012).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карась Г.В. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття: монографія. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. 1164 с.
2. Кречко М. Про художні успіхи ПУНА, Закарпатська правда, Ужгород, VII, 1957.
3. Любимов О. Натхненний митець. Дукля, 1962, № 4, С.66-67.
4. Любимов В. Юрій Юрійович Костюк. Пряшів, 1982. 117с.
5. Науковий збірник Музею Української Культури у Свиднику. 1980, № 9, кн. I. С. 541.
6. Русинко І. Юрій Юрійович Костюк та його 65-річчя (також до 30-річчя його пряшівської діяльності та 50-річчя діяльності в області хорового мистецтва). Науковий збірник Музею української культури у Свиднику / за ред. Івана Русинка = *Annales Musei Culturae Ucrainiensis Svidnik / redigid Ivan Rusinko*. Братіслава, Словацьке пед.. вид-во, Відділ укр.. л-ри в Прішеві, 1980. Вип. 9. Кн. I-а. С. 535.
7. Фабрика-Процька О. Пісенна культура лемків України (XX – XXI ст.): монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2013. 328 с.
8. Фабрика-Процька О.Р. Музичний фольклор як ідентифікація українців Пряшівщини (Словаччина) «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники В.Льницький, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич: видав. дім «Гельветек», 2018. – Вип. 20. Том 3. С. 46-52.

REFERENCES

1. Karas G.V. Musical culture of the Ukrainian diaspora in the world time period of the twentieth century [Muzychna kul'tura ukrayins'koyi diaspori u svitovomu chasoprostori KHKH stolittya] : monograph. Ivano-Frankivsk: Tipovit, 2012. 1164 p. [in Ukraine]
2. Krechko M. About artistic successes of PUNA, Transcarpathian truth, Uzhhorod, VII, 1957. [in Ukraine]
3. Lyubimov O. Inspired by the artist. [Natkhennyy mytets]. Ducklya, 1962, No. 4. P. 66-67. [in Slovakia]
4. Lyubimov V. Yuriy Kostyuk. [Yuriy Yuriyovych Kostyuk]. Preshov, 1982. 117 p. [in Slovachychyna]
5. Scientific collection of the Museum of Ukrainian Culture in Swidnik. [Naukovyy zbirnyk Muzeju Ukrayins'koyi Kul'tury u Svydnyku]. 1980, No. 9, book. I. P. 541. [in Slovachchyna]
6. Rusynko I. Yuriy Kostyuk and his 65th anniversary (also to the 30th anniversary of his spinish activity and the 50th anniversary of activity in the field of choral art) [Yuriy Yuriyovych Kostyuk ta yoho 65-richchya (tako zh do 30-richchya yoho pryashivs'koyi diyal'nosti ta 50-richchya diyal'nosti v oblasti khorovoho mystetstva)]. Scientific collection of the Museum of Ukrainian Culture in Swidnik / ed. Ivan Rusinka = Annales Musei Culturae Ukrainiensis Svidnik / redivad Ivan Rusinko. Bratislava, Slovakian ped. ... species-in, Department of ukr .. l-ry in Preshov, 1980. Vip. 9. book I-a. P. 535. [in Slovachchyna]
7. Fabryka-Prottska O. Song culture of Lemkos of Ukraine (XX-XXI centuries) [Pisenna kul'tura lemktiv Ukrayiny (KHKH-KHKHI st.)] : monograph. Ivano-Frankivsk: Nova Zora, 2013. 328 p. [in Ukraine]
8. Fabryka-Prottska O.R. Musical Folklore as Identification of Ukrainians in Presovshchyna (Slovakia). [Muzychnyy fol'klor yak identyfikatsiya ukrayintsiv Pryashivshchyny (Slovachchyna)]. "Topical Issues of the Humanities: Interuniversity Collected Works of Young Scientists of the Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University / [editors-compilers V. Ilnitsky, A. Dushny, I. Zimory]. – Drohobych: issued. House "Helveteca", 2018. – Vip.20. Volume 3. S. 46-52. [in Ukraine].